

Aleksandar
Bošković

ANTROPOLOGIJA

OD KAMENOG DOBA DO KOMPJUTERA

 EVOLUTA

ALEKSANDAR BOŠKOVIĆ

ANTROPOLOGIJA
OD KAMENOG DOBA
DO KOMPJUTERA

Copyright © Evoluta, 2021.

Tekst © Aleksandar Bošković, 2021.

Sva prava za ovo izdanje na srpskom jeziku zadržana.

Ova publikacija se ne sme umnožavati, prešampavati ili na bilo koji način prenositi (elektronski, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način) ili distribuirati na bilo koji način bez odobrenja izdavača.

UVODNE NAPOMENE

Ova knjiga je rezultat mojih istraživanja u poslednjih desetak godina, koja su uglavnom obavljena u bibliotekama i arhivima (većinom u Nemačkoj, manje u Škotskoj i u Francuskoj, a sve to zahvaljujući nekolicini istraživačkih stipendija), i predstavlja jedan opšti uvod u antropologiju, kako za zainteresovane čitateljke i čitaoce, tako i za one koji bi želeli da proučavaju ljudska društva i kulture u okviru svojih studija (istorija, psihologija, sociologija, politikologija, itd.). U tom smislu, ona je i nastavak tradicije pisanja opštih pregleda antropologije — tradicije koju je započeo još Alfred K. Hadon. Tako je ovo pre svega jedna *opšta istorija antropologije*, jer su se drugi autori — prevashodno Jasna Čapo u Hrvatskoj, Ingrid Slavec Gradišnik u Sloveniji i Ivan Kovačević u Srbiji — već bavili lokalnim („domaćim” — na prvom mestu kada je reč o nekadašnjoj Jugoslaviji, koja je tokom većeg dela prošlog veka predstavljala jedinstveni kulturni, naučni i politički prostor) tradicijama vrlo detaljno i vrlo ozbiljno. Takođe, kritičko razmatranje nastanka, predmeta, istorije i razvoja antropologije neodvojivo je od drugih naučnih disciplina — od arheologije, biološke antropologije, ali i od sociologije, psihoanalize (i psihologije, u širem smislu). Zato se u tekstu knjige pozivam i na rezultate istraživanja iz drugih naučnih disciplina. Uostalom, baš u vreme rada na ovom rukopisu, sa opštom krizom koju su izazvali pojava virusa korona SARS-CoV-2 i proglašenje pandemije od strane Svetske zdravstvene organizacije u martu 2020, svet se suočio upravo sa neophodnošću interdisciplinarnih pristupa u razumevanju jednog globalnog fenomena, pristupima koji bi onda doprineli pokušajima da se objasni ljudsko ponašanje koje je rezultat novonastalih okolnosti, i eventualno doprinese koracima koji bi vodili razrešavanju ozbiljne krize. Nažalost, antropologija je (kao i druge društvene i humanističke nauke) nepravedno skrajnuta u pokušajima razumevanja ove krize, i pored nespornih doprinosa koje antropolozi mogu da ponude.

Delovi knjige koji se tiču odnosa između sociokulturne i biološke antropologije, osim iskustva iz mojih studentskih dana (studije antropologije kao „četvoropredmetne discipline” na Univerzitetu Tulejn

u Nju Orleansu, 1990—1993, za vreme magistarskih studija), nastali su i kao direktna posledica druženja i komunikacije sa mojim nekadšnjim školskim drugom, a jedno vreme i kolegom u Južnoj Africi, prof. Goranom Štrkaljem (sada na Univerzitetu Novi Južni Vels [University of New South Wales], u Sidneju, Australija). Štrkalj je izvanredan biološki antropolog, stručnjak za ljudsku anatomiju i „problem” rase, ali u isto vreme i neko ko je veoma posvećen savremenim epistemološkim raspravama, i neko ko me je zainteresovao za proučavanje ljudske evolucije.¹ Diskusije koje sam u međuvremenu vodio sa drugim kolegama i prijateljima kao što su dr Irena Martinović Klarić iz Zagreba, prof. Mariza G. S. Peirano iz Brazilije, prof. Maja Petrović Šteger iz Ljubljane, dr Isak Nihaus i prof. Adam Kuper iz Londona, prof. Tomas H. Eriksen iz Osla, prof. Erik Bere iz Lajdena i dr Džon Eidson, koji je radio u Institutu za socijalnu antropologiju Maks Plank u Haleu (Nemačka), takođe su znatno doprinele izvesnom kritičkom promišljanju određenih ideja i koncepata. Između 2006. i 2016. imao sam priliku da intenzivno saradujem sa koleginicama i kolegama iz Instituta za socijalnu antropologiju Maks Plank — ova saradnja je u značajnoj meri uticala na moj rad, kao i na promišljanje o važnosti pisanja istorije antropologije (Bošković 2015). Za ovu saradnju zahvalan sam pre svega direktorima-osnivačima ovog instituta, profesorima Krisu Hanu i Ginteru Šleu, kao i Nemačkoj agenciji za akademsku saradnju. Sa Hanom sam 2011. organizovao konferenciju o antropološkim tradicijama Jugoistočne Evrope (Bošković, Hann 2013), a sa Šleom konferenciju posvećenu 75-godišnjici objavljivanja knjige *African Political Systems* (knjiga sa priložima u vezi sa ovim skupom biće objavljena u proleće 2022). Oba projekta finansiralo je Društvo Maks Plank (Max Planck Gemeinschaft).

U ovoj knjizi su prisutna i razmatranja o odnosu individue i kolektiva u antropologiji (kao i u društvenim naukama uopšte). Za priliku da razgovaram o ovim temama, kao i da predstavim neke svoje ideje

---

¹ Goran Štrkalj je takođe bio zaslužan za moj seminar održan na Odeljenju za anatomske nauke (Department of Anatomical Sciences), Univerziteta Witwatersrand (Witwatersrand) u Johannesburgu, 14. avgusta 2001, ali i susret i druženje sa svojim mentorom, profesorom Filipom Tobajasom, kao i nezaboravnu posetu trezoru ovog odeljenja, gde smo videli prvobitne fosile otkrivene u Južnoj Africi.

na njihovim univerzitetima, posebno sam zahvalan profesorima Najdželu Raportu (Univerzitet Sent Endrjus [University of St. Andrews], Škotska), Josu Platenkampu (profesor emeritus, Vestfalijski univerzitet [Westfälische Wilhelms-Universität], Minster, Nemačka) i Dejanu Dimitrijeviću (Univerzitet Lion 2 [Univérsite de Lyon 2], Francuska). Dr Suzana Ignjatović (Institut društvenih nauka u Beogradu), prof. Danijela Stefanović (Odeljenje za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu), kao i kolegice sa Odeljenja za etnologiju i antropologiju u Beogradu, dr Nina Kulenović, dr Ivana Gačanović i dr Katarina Mitrović, takođe su doprinele pojašnjenju određenih formulacija. Prof. Miloš Milenković i prof. Bojan Žikić bili su i ostali značajna intelektualna podrška u mom radu na Filozofskom fakultetu. Na Fakultetu primjenjene nauke Univerziteta Donja Gorica (Crna Gora), njegov rektor prof. Veselin Vukotić prvi mi je predložio da napravim jedan integrisani kurs antropologije, što je uticalo na to da razvijem predavanja o nastanku i razvoju naše discipline iz jednog šireg ugla, uz neizbežne uticaje koji su dolazili iz psihologije i psihoanalize. Prof. Vesna V. Godina sa Univerziteta u Mariboru bila je i ostala značajna podrška u mom radu, posebno imajući u vidu to da je i najzaslužnija za moje godine predavanja i višegodišnju saradnju sa Fakultetom društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani (Slovenija).

Last but not least, ova knjiga napisana je za vreme mog rada na projektu Viminacium Arheološkog instituta u Beogradu, kojim rukovodi dr Miomir Korać, a koji finansira Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Korać se tokom godina našeg poznanstva i saradnje pokazao kao čovek koji ume da nepogrešivo prepozna i ceni originalan naučni rad, svesrdno podrži delovanje svojih saradnica i saradnika, kao i da razume značaj predstavljanja nauke i široj javnosti. Ovo ga čini jedinstvenom pojavom, a njegovim prijateljima i saradnicima pruža retko zadovoljstvo da rade sa čovekom koji je istinski posvećen svom poslu na pomalo staromodan i redak (ali danas vrlo dobrodošao) način, sa ciljem da se naš svet učini boljim i kvalitetnijim mestom za život. Ova knjiga je moj mali doprinos ovom cilju.

PREDGOVOR

PISATI ISTORIJU ANTROPOLOGIJE

Osnovni cilj ove knjige je da na jednom mestu i u što je moguće sažetijem obliku predstavi najznačajnije antropološke teorije (antropologije shvaćene u najširem mogućem obliku, ali uz poseban naglasak na *socijalnoj i kulturnoj antropologiji*, uz značajne doprinose iz arheologije i paleoantropologije), i to kroz žene i muškarce koji su ih oblikovali — dakle, njihove tvorce i nastavljače. Posebnu pažnju posvećenu konkretnim društvenim i istorijskim okolnostima u kojima su ove teorije nastajale i menjale se tokom vremena — jer su i one (teorije), baš kao njihovi tvorc, bile proizvodi određenog vremena i osobenosti socioekonomskih i kulturnih okolnosti. Cilj mi je bio i da na jednom mestu uklopim uvod u antropologiju sa istorijom antropologije, što je uticalo na strukturu knjige. Naravno, ova knjiga ne može (niti se tome teži) da zameni čitanje „pravih”, izvornih tekstova antropologa i antropologinja, odnosno originalnih antropoloških studija (etnografija), ali, s obzirom na to da su neki od njih isuviše dugo bili nedostupni na ovim prostorima (pre svega kada se radi o onima iz XIX i iz druge polovine XX veka), a mnogi su i dalje nedostupni, nadam se da će ove stranice proširiti interesovanje za nastanak i razvoj određenih teorija, i tako popuniti izvesnu prazninu koja postoji u sistematskom, teorijskom, proučavanju etnologije i antropologije na prostoru nekadašnje Jugoslavije. Takođe se nadam da će postati jasno zbog čega su, u mnogim vidovima, neki od „starih majstora” antropologije i etnologije nepravedno zapostavljeni pa i zaboravljeni, dok neki drugi, savremeni pre više od pola veka, poput E. E. Evans-Pričarda, ili pre više od sto godina, poput Adolfa Bastijana, iz današnje perspektive ponekad izgledaju i te kako savremeni, ili možda čak i „postmoderni”. Ono što će biti jasno iz teksta ove knjige, kao i iz izbora autora i autorki i ideja koje pominjem, jeste i moje zalaganje za antropologiju kao sredstvo za razumevanje sveta koji nas okružuje i našeg mesta u njemu, i to iz jedne perspektive zasnovane pre svega na poštovanju individua kao suštinski slobodnih ljudskih bića i ključnih činilaca svake zajednice.

Naravno, ovo nije prva istorija antropologije. Različiti autori su, prilikom pisanja svojih *istorija*, ovoj temi pristupali sa različitim nivoima generalizacije i polazili su od različitih ideja o tome šta jeste a šta nije predmet antropoloških istraživanja. Tako Haddon, prvi predavač socijalne antropologije na Univerzitetu u Kembridžu, u svojoj knjizi (Haddon 1910) predstavlja jednu *opštu istoriju antropologije*. On počinje od etimologije reči i pojma, pa nastavlja svoj pregled preko fizičke antropologije (deo knjige koji se kod njega zove *Human Biology*), zatim preko kulturne antropologije, koja u njegovom pregledu discipline uključuje i lingvistiku (*Cultural Anthropology, or Ethnology*), pa sve do sociologije (*Comparative Sociology*), u okviru koje daje i pregled proučavanja religije i mitova. Koliko mi je poznato, Haddon je jedini autor koji smatra sociologiju delom antropologije — prevashodno zato što je verovao da se sociologija bavi konkretnijim problemima, dok antropologija poseduje jedan viši nivo uopštavanja. Nekadašnji kurator Muzeja Pit Rivers (Pitt-Rivers Museum) Tomas K. Penimen rasprave o biološkoj antropologiji hronološki je uključio u neka poglavlja knjige koja je završena 1935, tačno sto godina pošto je Čarls Darwin posetio ostrva Galapagos. Penimen razmatra arheologiju i paleontologiju u periodu između 1859. i 1900. (Penniman 1965: 159—177), zatim fizičku antropologiju i psihologiju u periodu između 1900. i 1935. (1965: 182—219), a u delu knjige koji je naknadno dodat, posle Drugog svetskog rata, jedan od „novih” autora napisao je kratko poglavlje o razvoju fizičke antropologije posle 1935. (1965: 285—319). Pokušaj jedne sveobuhvatne istorije na način na koji ih danas srećemo prvi je kroz svoju sintezu nekoliko godina posle Penimena izveo američki antropolog Robert Hari Loui, u to vreme profesor na Kalifornijskom univerzitetu u Berkliju, koji je pišući o onome što je nazvao *etnološkom teorijom* nastojao da smesti antropologiju u odnosu na druge naučne discipline (pre svega pravo, istoriju, geografiju i psihologiju). Loui predstavlja razvoj teorija od početka XIX veka (sa isticanjem nemačkih autora), i u središte svog istraživanja stavlja, kako on piše, „onaj deo antropologije (kako se taj pojam shvata na engleskom govornom području) koji se bavi kulturom. Unutar te sfere [ova knjiga] pokušava da ukaže na pravac teorijskog progressa; ali pošto se teorija mora oslanjati na činjenice, posebno se razmatra

rast znanja kroz usavršavanje tehnika za prikupljanje informacija” (Lowie 1937: vii).

Verovatno najdetaljniji primer predstavljanja jedne *opšte istorije antropologije* daje nemački antropolog i publicista Peterman, saradnik Instituta za etnologiju Univerziteta Ludvig Maksimilijan (Institut für Ethnologie der Ludwig-Maximilians-Universität) u Minhenu, koji u knjizi od više od 1000 stranica, preko 500 posvećuje aspektima biološke antropologije i arheologije (Petermann 2004) — mada se u poslednjih nekoliko decenija izraz koji on koristi (*Ethnologie*) sa nemačkog prevodi kao socijalna antropologija. Ovo je s jedne strane Petermanov *lični protest*, jer se ne slaže sa evolucijom upotrebe ovog koncepta u nemačkom jeziku, za koji smatra da je sada postao nepotrebno ograničavajući. Reč je o autoru koji je imao donekle neobično obrazovanje za jednog nemačkog antropologa (završio je filologiju i egiptologiju), ali koji je vrlo snalažljiv u promociji svog rada — tako je tekst ove svoje knjige prethodno objavljivao kao feljton u vodećim nemačkim dnevnim novinama *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. U svakom slučaju, radi se o zanimljivom pokušaju kontinuiteta sa nekadašnjom idejom antropologije kao veoma opšte „nauke o čoveku” (Haddon 1910: 2; Penniman 1965: 15).¹ Drugačiji — i savremenim kretanjima u antropologiji daleko primereniji — pristup na nemačkom jeziku ima Han (Hahn 2013), koji kombinuje pregled najvažnijih teorija sa njihovim najistaknutijim predstavnicima. Han takođe posebno daje i pregled različitih regionalnih tradicija (američke, britanske, francuske i nemačke) — sličan pristup je i u mojoj ranijoj knjizi (Bošković 2010).

Razmatranje teorija iz oblasti biološke ili fizičke antropologije, ili makar pominjanje Darvina, prisutno je i u nekoliko prevoda autora sa francuskog govornog područja koji su objavljeni u Srbiji poslednjih dvadesetak godina (Poarije 1999; Delijež 2012). S obzirom na to da su ovi autori iz frankofonskih zemalja (jedan je iz Francuske, a drugi

¹ S druge strane, Maret definiše antropologiju kao „celokupnu istoriju čoveka, onako kako ga je oblikovala evolucija” (1912: 7), odnosno kao „Darvinovo dete” (1912: 8). Meni je bliže Hendlerovo određenje da je antropologija posvećena proučavanju „značajnih drugih” (engl. *significant others* — 2004: 3).

O terminološkim nedoumicama u istorijskoj perspektivi, v. takođe Bošković 2005b: 12—13 i Bošković 2014: 27—33.

iz Belgije), gde se antropologija predaje na vrlo različit način od onog na prostorima nekadašnje Jugoslavije, praktičan učinak koji ovi tekstovi imaju na studente na našem govornom području je donekle ograničen, iako predavači često istrajavaju baš na njihovom čitanju za uvodne kurseve iz etnologije i antropologije.² U biblioteci „XX vek”, u kojoj je Deliježova knjiga izašla, pre više decenija je objavljen dvotomni prikaz i nekih (na prvom mestu američkih) teoretičara kulture, i to iz perspektive kulturnog materijalizma (Hač 1979). U poređenju sa tekstovima njegovih frankofonskih kolega, Hačov tekst je razumljiviji, mada je njegova knjiga odavno rasprodata, a teorijski pogledi su mu beznačajno zastareli, jer su se u međuvremenu dogodile mnoge ključne promene u svetu — kao što su kraj kolonijalizma, početak antropologije odnosa među polovima, interpretativni zaokret u antropologiji, „pisanje kultura”, i još ponešto.³ Umereniji i manje ambiciozan u zahvatanju vrlo različitih teorija je Alan Barnard (2011), američki antropolog koji je decenijama predavao na Univerzitetu u Edinburgu, mada njegova obimna knjiga ipak zahteva određeno predznanje.⁴ Na primer, kada Barnard raspravlja o razlici između pojmova „antropologija” i „etnologija” (2000: 1—2), za nekoga ko studira u

² Ova opservacija je nastala iz reakcija studenata druge godine kojima od 2010. predajem Etnološke i antropološke teorije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a koji uglavnom tvrde da je iz knjiga francuskih autora veoma teško razumeti ključne antropološke koncepte.

³ Kovačević (2008) jeste u pravu kada tvrdi da ne treba precenjivati značaj ovog pravca, što sam i sâm pominjao na više mesta (Bošković 2010, 2014). Diskusije koje su otvorene kao posledica Gercove verzije interpretativne antropologije i preispitivanja dometa relativizma bile su daleko uticajnije, bar kada se radi o severnoameričkoj antropologiji.

⁴ Barnard, koji je vrhunski autoritet za San Bušmane, starosedeoce današnje Namibije i Južne Afrike, sjajno je iskoristio činjenicu da je jedno vreme bio urednik izdanja za antropologiju u izdavačkoj kući Cambridge University Press, što je svakako pomoglo objavljivanje njegove — inače odlične — knjige. Takođe, Barnard je napisao ovu knjigu i da bi mu, između ostalog, koristila i na njegovim predavanjima u Edinburgu, tako da je *uklopljena u određeni obrazovni sistem*. Za razliku od njegovih studenata, naši studenti (u Srbiji i Hrvatskoj itd.) određene koncepte ne rade u isto vreme, niti na istim godinama studija, kada i njihove kolege u Škotskoj i Velikoj Britaniji — tako da u prevedenim knjigama dolaze do izraza i pojmovi koji su im potpuno nepoznati i neprilagođeni jednom tekstu koji se na ovom području koristi kao uvodni tekst.

Beogradu ovo može biti malo neusklađeno — posebno s obzirom na to da su rasprave o ovoj temi u okviru etnologije i antropologije u Srbiji odavno završene. Takođe, Barnardov pristup izlaganju teorija jeste sveobuhvatan, ali je i pomalo anglocentričan — što je i normalno, jer je knjigu pisao za svoje studente. Njegovo upućivanje na druge tekstove (za dodatno čitanje) pokazuje da izuzetno poznaje materiju (uostalom, on je jedan od najobrazovanijih i najsposobnijih antropologa kraja XX i početka XXI veka), ali je donekle beskorisno u sredinama kao što su Srbija ili Hrvatska, gde knjige na koje on upućuje ne samo što većinom nisu prevedene nego ih nema ni u bibliotekama. Moja knjiga koju je godinu dana ranije objavio isti izdavač, zagrebački Jesenski i Turk, ne zahteva predznanje, a kombinuje sinhronički i dijahronički pristup u izlaganju različitih teorija (Bošković 2010). Kao i Barnard, i ja u knjizi kombinujem beleške sa predavanja iz različitih sociokulturnih i geografskih konteksta, s obzirom na to da sam predavao na univerzitetima u Velikoj Britaniji, Sloveniji, Brazilu i Južnoj Africi. Takođe, već sam dosta objavljivao o proučavanju drugih (Eriksen upotrebljava izraz „marginalnih”) antropoloških tradicija, izvan tradicionalnih „centara” antropološke produkcije. Ovo je uočljivo i iz nekoliko knjiga koje sam priredio (Bošković 2008a; Bošković, Hann 2013) — koje doduše ostaju relativno nepoznate ovdašnjoj javnosti. Knjiga *Kratak uvod u antropologiju* je prethodno objavljena i u Srbiji, u izdanju beogradskog Službenog glasnika, takođe 2010, ali je do početka 2012. to izdanje rasprodato.

Određeni problem predstavlja i *zakašnjenje* sa kojim se u regionu objavljuju knjige stranih autora. Barnardova knjiga predstavlja izuzetak, ali Hač i Poarije su objavljeni sa određenim vremenskim zaostatkom. U vezi s regionom verovatno su najgore (kada se radi o dostupnosti uvodnih antropoloških tekstova) prošli studenti u Sloveniji, gde je 1998. izašla Kuperova sjajna istorija britanske socijalne antropologije, koju je on u međuvremenu više puta prerađivao, dopunjavao i menjao. Treće izdanje njegove knjige, gde je već bio promenjen i dopunjen značajan deo teksta, objavljeno je 1999. (slovenački prevod je prevod drugog izdanja, i ponovo je objavljen 2005), a četvrto i (za sada), konačno, 2015. Čitava zamisao da se moraju prevoditi i objavljivati ideje stranih autora i to po redosledu kako su oni svoje tekstove

prvi (ili drugi) put objavljivali, makar i po cenu da su ti autori u međuvremenu značajno dopunili (a ponekad i promenili) svoje stavove stavljajući čitaocu i javnosti na ovim prostorima u situaciju strele iz Zenonove aporije, koja nikada neće doći do svog cilja. Pretpostavljam da bi bilo daleko svrsishodnije *imati neki plan i program* (odnosno ideju *šta se želi postići*) prevođenja i objavljivanja ključnih antropoloških tekstova, koji bi se onda mogao realizovati u saradnji sa onima koji predaju na osnovu tih tekstova — bilo da rade u Srbiji, Hrvatskoj ili Sloveniji, ili u nekim drugim zemljama regiona. Uveren sam da bi autori knjiga koje bi se prevodile bili vrlo raspoloženi da pomognu u ostvarenju jedne ovakve ideje.

Važan deo razmatranja istorija antropologije su i pregledi razvoja određenih regionalnih tradicija, poput već pomenutog Kuperovog (Kohl 1987; Hammond-Tooke 1997; Viveiros de Castro 1999; Ntarangwi, Mills, Babiker 2006; Viegas, Pina-Cabral 2014). Tako Ivan Kovačević, redovni profesor na Odeljenju za etnologiju i antropologiju beogradskog Filozofskog fakulteta, u svojim tekstovima (2006, 2014) daje veoma sažet i jasan pregled razvoja etnologije i antropologije u Srbiji u poslednjih tridesetak godina. Na drugom mestu (2008), kada piše o novijoj istoriji antropologije, on kritički razmatra ono što smatra za nekritičko prihvatanje „postmodernističkih” tokova iz savremene antropologije (pre svega vezano za pravac oko „pisanja kultura”), takođe u kontekstu razvoja discipline u Srbiji.

Ponekad politička i angažovana intencija autora nije na prvi pogled očigledna — kao u (inače izuzetno kvalitetnoj) knjizi koju su priredili Ntarangwi, Mills i Babiker (2006). *Afričke antropologije* se u njihovoj knjizi predstavljaju u pluralu, što pomaže deesencijalizaciji samog koncepta. Vrlo je važno shvatiti da ne postoji jedna jedinstvena sveopšta antropologija — radi se o različitim tradicijama, koje prate određene teorijske pravce, a nalaze se pod uticajem konkretnih istorijskih, socijalnih i političkih okolnosti. I one se razlikuju od zemlje do zemlje, kao i u različitim kulturama unutar određenih zemalja. „Afrika” kao egzotika, imaginarij i fantazam se kroz tekstove u ovoj knjizi preobražava u konkretne geografske lokacije, gde, u različitim društvima i kulturama, žive različiti, konkretni ljudi, sa svojim željama, brigama, nadama i htenjima. Takođe, kada je reč o specifičnim

tradicijama, u različitim državama, autori zastupljeni u ovoj knjizi se bave i praktičnim pitanjima uloge antropologije u svakodnevnom životu — najpre kroz problematiku predavanja antropologije, koja je zastupljena u više poglavlja. Ova *praktična dimenzija* je osobena i za tekst dvoje portugalskih antropologa (Viegas e Pina-Cabral 2014), koje zanima kontekst razvoja naše naučne discipline u njihovom (portugalskom) društvenom kontekstu, ali i praktične posledice mesta antropologije kao društvene (i humanističke) nauke, kao i budućnosti predavanja antropologije na univerzitetima.

Praktično i svakodnevno je neodvojivo od političkog, a političko od istorijskog — pa je tako Dejvid Hemond-Tuk napisao sjajnu istoriju antropologije u Južnoj Africi (Hammond-Tooke 1997). Njegova pozicija je bila specifična, jer je istovremeno bio i učesnik i svedok razvoja discipline u svojoj zemlji. Hemond-Tuk je zaslužan za ustanovljavanje Odeljenja za antropologiju na Univerzitetu Rouds (Rhodes) u Greimstaunu, gde je predavao od 1959. do 1970,⁵ a nakon toga je bio redovni profesor na Odeljenju za socijalnu antropologiju Univerziteta Witwatersrand (Witwatersrand), sve do penzionisanja, 1991. Svoju relativno kratku studiju o južnoafričkim antropolozima kao „nesavršenim tumačima” napisao je iz ugla istoričara. Kao vremensku granicu svoje analize, Hemond-Tuk je stavio 1990, godinu kada je aparthejd kao sistem *de facto* nestao (sa legalizacijom Afričkog nacionalnog kongresa i južnoafričke Komunističke partije, oslobađanjem Nelsona Mandele i svih drugih političkih zatvorenika, započinjanjem procesa prenosa vlasti na crnačku većinu u zemlji, itd.). Njegova izvanredna studija utire put razvoju antropoloških ideja iz različitih tradicija (uostalom, neki od antropologa koje pominje — kao Maks Ajselen sa Univerziteta iz Stelenboša — odlučujuće su uticali na uspostavljanje teorijskih osnova sistema aparthejda), ali to čini bez suviše strasti, jasno i precizno. Kao posledica ovakvog (neko bi mogao reći „racionalnog” ili „objektivnog”) pristupa, Hemond-Tukovu knjigu neke njegove kolege iz anglofone južnoafričke tradicije kritikovale su kao „isuviše blagu” u odnosu na njihove kolege iz afrikanerske tradicije. Naravno, sa druge (afrikanerske) strane neki su ga optuživali da je opet bio previše strog. Ovaj primer pokazuje kako pisanje

⁵ Predavao sam na ovom univerzitetu, između 2003. i 2006.

antropologije može biti nezahvalan posao, posebno iz ugla sredine koja je poslužila kao predmet istraživanja — i to pogotovo u okolnostima za koje bi se moglo reći da su politički osetljive. Nesporan *kvalitet* ove studije njena je trajna vrednost, i bilo ko koga zanima istorija antropologije koja se bavi potencijalno „škakljivim temama” može na ovom primeru videti kako se ona ipak može napisati.

Pre osam godina je objavljeno drugo, značajno prerađeno izdanje knjige *A History of Anthropology* Eriksena i njegovog danskog kolege Fina Siverta Nilsena. Knjiga je prvi put objavljena 2001, u izdavačkoj kući Pluto Press u kojoj je Eriksen jedan od urednika, i svojom jasnoćom (koja je inače svojstvena za Eriksenov stil pisanja) odmah je stekla mnogobrojne poklonike.

U odnosu na prvo izdanje, ova knjiga je proširena sa više od dvadeset strana novog teksta, neke nepreciznosti iz prvog izdanja su ispravljene (kao to da je Rivers predavao u Kembridžu a ne u Oksfordu, 2013: 34), neke su ponovo tu (vojska posle državnog udara dolazi na vlast u Brazilu 1964, a ne 1963, kako oni pišu na str. 198), a učinjen je i određen napor da se u većoj meri predstave „druge antropologije” (najpre kroz reference na Bošković 2008a, kao i na autore iz različitih zemalja, od Danske do Kenije). Veći prostor nego u prvom izdanju posvećen je jednom od ključnih događaja u istoriji francuske etnologije i antropologije, misiji Dakar—Džibuti (1931—1933) — nažalost, ponovo bez pominjanja uticaja koje je Mišel Leris imao na američke antropologe i čitav pravac oko „pisanja kultura” tokom 1980-ih, a o čemu je dosta pisao Džeјms Kliford. Kao i prvo izdanje, i ova knjiga je podeljena na devet osnovnih poglavlja. Razlika je u tome što su naslovi nekoliko njih malo promenjeni, pa se prvo poglavlje sada zove „Protoantropologija”, dok se deveto zove „Globalne mreže”.⁶

U odnosu na neke druge preglede istorije antropologije (kao već pomenuta Bošković 2010), manje je pažnje posvećeno starim Grcima i Rimljanima (kao i antičkom svetu uopšte), a više prosvetiteljima i romantičarima (kao što čini i Barnard 2001, 2011). Knjiga uključuje rasprave o teorijama i kontekstima u kojima su ove teorije nastajale sa ključnim ličnostima u antropologiji — opet u različitoj meri od

⁶ U prvom izdanju knjige, prvo poglavlje se zove „Počeci” (*Beginnings*), a poslednje „Rekonstrukcije” (*Reconstructions*).

druge dve spomenute, gde Barnard više insistira na teorijama (uostalom „teorija” se nalazi i u naslovu njegove knjige),⁷ a Bošković na ličnostima.⁸ Ono što posebno izdvaja Eriksenovu i Nilsenovu *Istoriju* jeste sociopolitički kontekst — razvoj antropologije je neodvojiv od konkretnih istorijskih okolnosti i društvenih i tehnoloških promena u svetu, od napretka u nauci, medicinskih otkrića koja su uticala na poboljšanje i produžavanje života populacija, preko posledica ratova i kolonijalnih osvajanja, pa sve do dekolonizacije i pojave dekonstruktivističkih pravaca. Oni insistiraju na predstavljanju i tumačenju promenjenih političkih, demografskih i ekonomskih uslova, kao i uticaja koje su ove izmenjene okolnosti imale na razvoj društvenih nauka i procese razumevanja globalizovanog sveta koji se stalno menja. Kao slikar koji slika širokim potezima četkice, Eriksen i Nilsen nastoje da sve ključne antropološke događaje smeste unutar specifičnih društvenih i istorijskih okolnosti, što njihov tekst čini i nekom vrstom *društvene istorije*. Na primer, insistiranje nekih američkih antropologa na interpretacijama mesta i uloge simbola u svakodnevnom životu je mnogo lakše razumeti ako se razume kontekst iz koga oni dolaze (američko društvo opterećeno nasleđem međurasnih odnosa, kompleksom krivice zbog odnosa prema američkim Indijancima, itd.).

Posebno je zanimljiva pažnja koju Eriksen i Nilsen posvećuju Karlu Marksu i njegovim uticajima. Na primer, „Mančesterska škola” (jedva spomenuta u Bošković 2010) zaslužila je značajan deo jednog poglavlja (Eriksen, Nielsen 2013: 107—112). Mada je još Maks Veber u svojoj *Protestantskoj etici* iz 1905. pokazao da je protestantizam kao ideologija uticao na formiranje kapitalizma, a ne obrnuto (2013: 42), što bi inače bilo u skladu sa Marksovom „klasičnom” teorijom, prema kojoj su načini proizvodnje uobličili „društvenu svest”, odnosno ideologiju — i mada je upotreba marksizma u teoriji i praksi socijalističkih država (najpre SSSR i njegovih satelita, ali i druge) pokazala sve

⁷ Mada zato Barnard u prvom Dodatku (*Appendix 1*) daje pregled svih ličnosti koje pominje u knjizi, zajedno sa godinama rođenja i smrti. Bošković ima Indeks (odnosno Registar) imena u srpskom izdanju knjige, dok su u hrvatskom izdanju indeksi spojeni.

⁸ Lowie (1937) i Hahn (2013) takođe pominju određene ključne ličnosti, ali njihove knjige nisu u tolikoj meri određene pojedinačnim ličnostima i njihovim životima u istoriji antropologije.

siromaštvo ovog sistema, marksistički pristupi su, posebno od 1960-ih, postali veoma popularni u antropologiji. Procesi dekolonizacije, pojava pravaca koji su kasnije nazvani „feminističkom antropologijom”, reartikulacije strukturalizma (pre svega u Francuskoj), kao i opšte preispitivanje mesta i uloge autoriteta — sve to je učinilo da marksistički pristupi postanu „moderni” krajem 1960-ih i početkom 1970-ih. Naravno, kako kažu autori, nekoliko antropologa iz prethodne generacije — Džulijan Stjuard, Lesli Vajt i Maks Glakman — svi su bili pod uticajem Marksa, iako ga nisu izravno pominjali. Kako navode Eriksen i Nilsen: „Stjuard u svom materijalizmu, Vajt u tehnološkom determinizmu, Glakman kroz svoje interesovanje za krizu i konflikt. Međutim, referenci na Marksa u njihovom radu praktično nema” (2013: 139). U generacijama posle 1960, na prvom mestu nadahnutim „strukturalnim marksizmom”, ali i „teorijom sistema”, autori poput Morisa Godelijea, Marvina Harisa, Erika Volfa ili Maršala Salinsa, razvijaju različite pristupe kojima pokušavaju da objasne promene u svetu. Kako pišu Eriksen i Nilsen, „Fundamentalni problem sa marksizmom u antropologiji je bio, i ostao, [to] da on u suštini predstavlja teoriju kapitalizma, i da je [marksističko] objašnjenje ‘pre-kapitalističkih društava’ zasnovano na spekulacijama i neadekvatnim podacima” (2013: 144). Pominjući autore jednog preglednog teksta iz 1980, koji su tvrdili da je „još rano da se ‘pruži definitivna kritika’ ovog pravca [marksizma]”, Eriksen i Nilsen kažu da je izgleda „ovaj pravac nekako iščezao za vreme dok je ovaj tekst bio u štampi” (2013: 144—145).

Mada ima isti naslov, osmo poglavlje knjige, „Kraj modernizma?” (*The End of Modernism?*), značajno je izmenjeno u odnosu na izdanje iz 2001. U novom izdanju, manje se pominju „postkolonijalne studije”, a daleko više različite recepcije „postmodernizma” (kako autori navode, od savremenih pregleda antropoloških teorija, Barnard [2000, 2011] ovom pravcu posvećuje dosta prostora — ali je dovoljno obazriv da ne dâ ocenu njegovog ukupnog značaja i uticaja), i više pažnje je posvećeno autorima kao što su Merilin Stratern — koja je pomenuta i u prvom izdanju (2001: 151), ali je njen rad sada jasnije povezan sa globalnim razvojem antropologije (2013: 185—186), i Tim Ingold, sa

svojim fokusom na biologiju i ekologiju.⁹ Naravno, autori ponovo značajnu pažnju posvećuju pravcu nastalom posle simpozijuma (i istoimene knjige) *Pisanje kultura*, ali više ne pominju i Gercovu kritiku (tadašnje) mlađe generacije antropologa zbog „epistemološke hipohondrije” (Eriksen, Nielsen 2001: 148).

Konačno, deveto poglavlje novog izdanja ove *Istorije antropologije*, sada sa naglaskom na procese globalizacije (jedna od Eriksenovih omiljenih tema istraživanja), predstavlja pravo osveženje i još jedan vredan doprinos razumevanju savremenih pravaca. Nažalost, možda zbog donekle ograničenog prostora kojim su raspolagali, ili zbog konceptualnog okvira koji su sami sebi odredili,¹⁰ autori ostaju usredsređeni prevashodno na takozvane „velike” tradicije (angloameričku, francusku i nešto manje nemačku), dok se ogromno bogatstvo i raznovrsnost drugih tradicija pominje maltene samo uzgred, uz nekoliko strana komentara o brazilskoj i ruskoj antropologiji, kao i uzgredno pominjanje Indije, Letonije, Srbije, Kolumbije, švedske etnologije, poljskog nadrealizma, litvanske semiotike, slovačkog strukturalizma i slovenačke *Volkskunde* (Eriksen, Nielsen 2013: 195—199). Ovo je verovatno propuštena prilika, jer oba autora imaju određeno iskustvo u proučavanju drugih antropoloških tradicija, a Eriksen je, između ostalog, bio ključna osoba u realizaciji panela iz koga je nastala knjiga o „drugim antropologijama”, održanog na konferenciji EASA u Beču septembra 2004, kao i koautor Uvodnog poglavlja u toj knjizi (Bošković 2008a).¹¹

Svaka istorija predstavlja pre svega autorski tekst svojih tvoraca. Eriksen i Nilsen u Predgovoru naglašavaju da je ova njihova knjiga „nepretenciozna”, a sam njen naslov (*A History*) ukazuje da se radi samo o jednoj, nikako jedinoj mogućoj, niti definitivnoj i konačnoj, istoriji antropologije. I pored toga, razumno je pretpostaviti da će ova jasno napisana i relativno kratka knjiga biti čitana i korišćena kao vrlo

⁹ U poslednjih petnaestak godina, Ingold je uticao na razvoj jednog sveobuhvatnog pristupa antropologiji dok je predavao na univerzitetu u Aberdinu, sa posebnim naglaskom na proučavanje „severnih naroda”.

¹⁰ I pored cilja koji su sami sebi postavili — Eriksen, Nielsen 2013: ix.

¹¹ Ovo poglavlje je preštampano u najznačajnijoj savremenoj antologiji tekstova iz istorije antropoloških teorija (Erickson, Murphy 2013: 562—573).

upotrebljiv tekst za proučavanje razvoja naše discipline. Ovo posebno s obzirom na to da, iako je, kao što su autori napisali pre više od deset godina, „razvoj od ranog industrijskog i kolonijalnog doba do informatičkog doba globalnih modernosti, doveo subjekt [antropologiju] kroz seriju transformacija, pa ipak [antropologija] suštinski nastavlja da postavlja ista pitanja koja su postavljena pre 50, 100, ili čak 200 godina” (Eriksen, Nielsen 2013: x).

Idealna istorija antropologije ne postoji, niti će ikada postojati. Najviše čemu se može težiti jesu *pojedinačni prikazi, jasno definisani u prostoru i vremenu, uz kritičko korišćenje dostupnih izvora i uz svest o tome za koga se piše i šta se pisanjem jedne kritičke istorije antropologije želi da postigne*. Jer, u krajnjoj liniji, uverljivost naših tekstova i jasnoća naših argumenata zavisiće i od toga kako smo ih napisali. Imajući sve ovo u vidu, nadam se da će ova knjiga probuditi interesovanje za druge i drugačije, pomoći u sagledavanju lepote i bogatstva različitosti ljudskih društava i kultura, ali i u razumevanju aspekata ponašanja koje nas čini ljudima.

UVOD: ANTROPOLOGIJA ILI ANTROPOLOGIJE?

Pisati o istoriji antropologije je i slično pisanju o drugim naučnim disciplinama i različito od njega. Na prvom mestu, postoji problem terminologije, odnosno upotrebe različitih izraza, kao što su etnologija, antropologija, ili etnografija.¹ Iz ovoga proizlaze i problemi u vezi s (odsustvom) jasno koncipirane metodologije, ali i specifične istorijske agende (o nekim od njih više u završnom delu poglavlja posvećenom nemačkoj antropologiji). Postoji i problem oko toga što antropologija, kao relativno mlada naučna disciplina, nije od početka uvrstila u svoj delokrug sposobnost za sopstveno kritičko preispitivanje — što će kasnije iskoristiti autori poput Lerisa, odnosno teorijskog pravca koji je obeležila knjiga *Pisanje kultura* (*Writing Culture* — upor. Clifford 1999; Clifford, Marcus 1986; Marcus, Fischer 1986; Bošković 1998).² Do osobene zabune dolazi i na prostorima kao što je nekadašnja Jugoslavija, gde se etnologija i antropologija ubrajaju u takozvane „humanističke nauke”, dok se u većem delu sveta smatraju za *društvene nauke*.³ Kada je reč o *nastanku* i *razvoju* određenih teorija, sličnosti sa drugim naučnim disciplinama su nesumnjive.

---

¹ V. Bonte i Izard (1991: VI—VII), kao i raspravu o Marselu Mosu u okviru poglavlja o francuskoj etnologiji i antropologiji. O distinkciji *Volkskunde* — *Völkerkunde*, v. i poglavlje o nemačkoj etnologiji i antropologiji. O ovome sam pisao na drugim mestima, pa nisam želeo da se ovde ponavljam, posebno s obzirom na to da su se i moja razmišljanja o (ne)postojanju distinkcija postepeno menjala, od radikalnih do pragmatičnijih (upor. Bošković 2005a, 2005b, 2005c i 2007b).

² Svestan sam, naravno, da se ne može govoriti o *jedinstvenom delokrugu ili metodi antropologije*, kao što se ne može govoriti ni o *jednoj i jedinstvenoj antropologiji* — ovo uopštavanje ovde koristim samo kao ilustraciju.

³ Među značajnim izuzecima je Francuska. S druge strane, mada je u Brazilu antropologija društvena nauka, pod uticajem filozofski obrazovanih autora poput Kardoza de Oliveire zadržala je i snažan „humanistički” ton. Možda je jedan od razloga u tome što je sociologija na prostorima nekadašnje Jugoslavije preuzela (i uspešno zadržala) primat kao jedina nauka koja treba da analizira i proučava društvene fenomene. Upor. i Yol Jung (2002).

Međutim, za razliku od nekih drugih, srodnih oblasti istraživanja (kao što je, na primer, sociologija), antropolozi (donedavno, u ogromnoj većini, muškarci)⁴ veoma su dugo verovali da je njihov predmet proučavanja jasan i precizno određen, te da nema mesta nedoumicama ni nejasnoćama, pa su smatrali potpuno nesvrshodnim bilo kakva kritička preispitivanja o mestu i ulozi svojih istraživanja u savremenom svetu (Clifford 2004). Ovo na prvom mestu važi za takozvane „mejnstrim” teorije i pravce — u manjim, takozvanim „marginalnim” ili „perifernim” područjima do preispitivanja je, naravno, konstantno dolazilo (Bošković 2008a), ali pravi dijalog između različitih istraživačkih i teorijskih tradicija je započeo tek u poslednjih nekoliko decenija, pa se za događanja unutar ovih tradicija (odnosno izvan takozvanih „centara”) znalo malo ili nimalo.

Jedno od mojih polaznih stanovišta u određivanju mesta i predmeta antropologije, koje sam preuzeo i od svojih učitelja, poput Edmonsona u Nju Orleansu, jeste vizija socijalne i kulturne antropologije kao naučne discipline (ili skupa nekoliko srodnih naučnih disciplina) koja *daje glas drugima i drugačijima, i koja se, po samoj svojoj prirodi, suprotstavlja esencijalizacijama u teoriji, ali i različitim političko-istorijskim praksama — kao što su, na primer, kolonijalizam, imperijalizam, ili seksizam*. Naravno, postoje i druge definicije, od kojih mi je verovatno najbliža ona koju je pre dvadesetak godina predložio Majkl Hercfeld sa Univerziteta Harvard: „komparativno proučavanje zdravog razuma, kako njegovih kulturnih oblika, tako i socijalnih posledica koje proizvodi” (Hercfeld 2001: x). Malo je opširnija, ali bar podjednako korisna, i definicija koju je pre nekoliko godina dao Eriksen:

Antropologija je intelektualno zahtevan, teorijski ambiciozan predmet koji pokušava da dođe do razumevanja kulture, društva i ljudskosti kroz detaljno proučavanje lokalnog života, koji se shvata kroz poređenje i kontekstualizaciju. Ali ona je u isto vreme i način pripovedanja o životima koje ste vi i ja mogli da živimo, ali nismo,

⁴ Svojevremeno je Stenli Dajmond, sa priličnom dozom ironije, 1974. definisao antropologiju kao „proučavanje muškaraca u krizi od strane muškaraca u krizi” (Diamond 2004: 11).

jer smo živeli sopstvene živote. (...) Na najdubljem nivou, antropologija postavlja filozofska pitanja na koja pokušava da odgovori proučavajući ljudske živote u različitim okolnostima, govoreći na taj način nešto ne samo o tome šta znači biti ljudsko biće, već i nešto o svetu u kome živimo. (Eriksen 2017: 7—8).

U ovoj knjizi je istorija antropologije predstavljena najpre kroz pojedinačne ličnosti kao „tvorce” ili „nastavljače” određenih teorijskih pravaca. Na taj način se nastanak i razvoj različitih teorija stavlja u poseban društveni i istorijski kontekst, koji je ponekad zavisio i od prirode i karaktera konkretnih ličnosti.⁵ Kada se radi o osobenim „nacionalnim” tradicijama, posebno su pomenute nemačka i francuska zbog određenih ključnih karakteristika (u nemačkoj, definicija ključnih antropoloških pojmova i preuzimanje ideje o „psihičkom jedinstvu ljudskog roda”; u francuskoj tradiciji, osoben odnos između sociologije i antropologije, gde su prvi sociolozi ujedno i utemeljivači antropologije). S druge strane, američka i britanska tradicija su suštinski obeležile čitav razvoj antropologije u svetu — za poglavlja o njima bi mi verovatno trebala još najmanje jedna knjiga. Do izvesne nesrazmere dolazi i u rodnom smislu, pošto su, tradicionalno, žene bile marginalizovane i unutar antropologije (baš kao i u drugim naučnim oblastima), pa su tek u poslednjih četrdesetak godina počele

⁵ Percepcije pojedinih važnih osoba su ponekad bile u priličnoj nesrazmeri sa njihovim stvarnim uticajima. Tako je, na primer, Bronislav Malinovski po mnogim svedočanstvima bio prilično neprijatan kao čovek, imao česte napade bezrazložnog besa i maltretirao sve oko sebe (posebno svoje sekretarice, koje su doslovno morale da ga prate unaokolo i zapisuju svaku njegovu reč) — ali je, pre svega preko svojih harizmatičnih seminara, među svojim postdiplomcima na Londonskoj školi za ekonomiju i političke nauke (LSE) uživao kulturni status i ostao izuzetno uticajan i popularan. Za razliku od njega, druga najznačajnija ličnost funkcionalizma, Alfred R. Redklif-Braun bio je neko ko se sa svima dobro slagao i koga su svi voleli kao čoveka — ali njegov akademski uticaj (bar kada se radi o *direktnom uticaju* — na primer, razvoj antropologije na Univerzitetu u Čikagu, Roberta Redfilda i čitavu „čikašku školu”, nemoguće je razumeti bez njega) bio je i ostao neuporedivo slabiji. Naravno, mišljenja se razlikuju, pa su nekadašnji studenti Malinovskog (kao npr. Hortenzija Paudermejker) protestovali kada su 1967. objavljene dnevničke beleške Malinovskog — privatni zapisi koji nikada nisu bili namenjeni javnosti.

da dobijaju mesto i značaj koji zaslužuju.⁶ S druge strane, uticaj koji su nekoliko mojih koleginica imale na mene (pre svih Overing i Peirano, u drugom smislu Stratern i Mor), verovatno čini moju perspektivu manje isključivom u rodnom smislu. Jedna malo drugačije napisana istorija antropologije, koja bi se zasnivala isključivo na radovima antropologinja, isto tako je moguća (a mislim da bi bila i dobrodošla).

Takođe, malo veći broj autora o kojima se raspravlja u ovoj knjizi dolazi sa engleskog govornog područja — ali ovo je nešto za šta postoje određeni istorijski i kulturni razlozi, a, moram primetiti i da je sasvim normalno, na primer, za autore iz Skandinavije da objavljuju na engleskom, koji je u poslednjih nekoliko decenija u izvesnom smislu postao *lingua franca* savremene antropologije, a i jezik na kome se mora objavljivati — ukoliko se uopšte želi da se sopstvene ideje predstavljaju i isprobaju na „međunarodnom tržištu ideja”.⁷ Razlozi za ovo su ponekad prvenstveno pragmatične prirode, jer najveći broj vrhunskih svetskih časopisa (kao i većina današnjih vrhunskih antropologinja i antropologa) objavljuje tekstove baš na ovom jeziku. Ovome je doprinela i činjenica da sam i sâm studirao antropologiju na engleskom jeziku (u SAD i Škotskoj i Velikoj Britaniji), pa sam, kada se radilo o tekstovima i knjigama objavljenim na engleskom, dolazio najpre do originalnih tekstova (a ne do njihovih prevoda). Naravno, korišćenje prevedenih dela (tamo gde ona postoje) izuzetno je važno i ova dela će, posebno mlađim čitaocima, biti pravi uvod u istoriju i teoriju

⁶ Da bi danas, na primer, prema statističkim podacima Američke antropološke asocijacije (American Anthropological Association, AAA), predstavljale više od 55% stalno zaposlenih na odeljenjima za antropologiju u SAD.

⁷ Relativno su retke antropološke tradicije koje veći značaj pridaju radovima objavljenim na „domaćem” jeziku — a ne na engleskom — kao što su to, na primer, Brazil i Japan. Međutim, broj antropologa i antropologinja u obe ove zemlje je zaista pre svega tan; i Japansko društvo za kulturnu antropologiju (JSA) i Brazijsko udruženje antropologa (ABA), danas imaju po oko 2500 članova — poredenja radi, Evropsko udruženje socijalnih antropologa (EASA), ima tek nešto više od 1500 registrovanih članova. Od drugih značajnih nacionalnih tradicija, Norveška takođe ima svoj specijalizovani antropološki časopis, u kome se radovi objavljuju isključivo na norveškom.

Najveće antropološko udruženje na svetu, Američka antropološka asocijacija, ima oko 12.000 članova.

antropologije — mnogo više od nekakvih hrestomatija ili priređenih radova. S druge strane, kvalitet prevoda antropoloških dela u Srbiji u poslednjih tridesetak godina ne omogućava da se neka od prevedenih dela uopšte razumeju — jer lokalni izdavači često traže najjeftinije prevode, ne obazirući se previše na njihov kvalitet.

Izbor ličnosti i teorija koji se pominju u ovoj knjizi je, kao i u svim sličnim poduhvatima, podložan kritici — mada smatram da su najvažnije ličnosti i teorije iz istorije antropologije makar *pomenute* na stranicama koje slede. U nekim poglavljima čitaocima sam ostavio da sami odluče da li će (i na koji način) prihvatiti izložene stavove — na primer, to je svakako slučaj sa pitanjem „početaka” ili „porekla” antropologije i „prvih” antropologa, gde sam i sâm značajno izmenio stav da je sve počelo sa Herodotom. Takođe, nastojao sam da ukažem i na neke zaboravljene antropologinje — koje su i te kako bile (zasluženo) uticajne u vreme dok su radile, ali su poslednjih decenija njihovi radovi potpuno zanemareni.

Knjigu počinjem sa kratkim pregledom danas vodećih teorija o nastanku ljudske vrste i o tome šta znamo o evoluciji ranih ljudskih društava. Ovde se oslanjam na rezultate savremenih arheoloških istraživanja, kombinovanim sa rezultatima istraživanja kolegistica i kolega koji rade u području biološke antropologije i primatologije. Razvoj društvenih odnosa i socijalizacije neophodno je staviti u kontekst koji je diktirala prirodna sredina. Ovo je uticalo i na rodne uloge — o čemu će malo više reći biti kasnije. Nekoliko napomena o prvim oblicima ljudskog kreativnog i simboličkog izražavanja (kroz slikarstvo, ali i umetničke predmete, kao i predmete koji su imali svakodnevne namene) takođe može doprineti razumevanju funkcionisanja ranih ljudskih zajednica. Konačno, nastanak prvih civilizacija u Mesopotamiji i Egiptu takođe nam donosi neke važne podatke o razvoju društvenih institucija (nastanak gradova, prvi hramovi, prvo pismo) i o uspostavljanju određenih kulturnih obrazaca (kao što je insistiranje na „mitskim precima” i tome slično).

U drugom poglavlju, bavim se idejom „početaka” ove naučne discipline. Ovo je koncept komplikovan u bilo kojoj nauci, a posebno u antropologiji, koja svoju „pravu” genealogiju crpi iz druge polovine XIX veka. Može li se uopšte govoriti o antropologiji pre XIX veka?

Na primer, Klod Levi-Stros smatrao je da su se stari Grci bavili pukim opisivanjem događaja i ličnosti, bez pokušaja da se oni posmatraju u široj, *komparativnoj*, perspektivi, i bez pokušaja da se oni zaista razumeju — a to je, za njega, bio i ostao uslov postojanja antropologije (odnosno etnologije — izraz koji je on koristio). Herodot jeste zanimljiv zbog konteksta u kome je pisao, mada je za „oca antropologije” (kao i za „oca istorije”) simbolički ustoličen tek mnogo kasnije, početkom XX veka. Izgleda da su u njegovim opisima naroda i običaja bili prisutni uticaji kulturne složenosti Persijskog carstva, čiji je stanovnik bio, pre svega kroz stavove Persijanaca da treba da što bolje razumeju narode kojima vladaju. Ovakav način razmišljanja nije bio tipičan za „klasičnu” antiku, opsednutu etnocentrizmom, gde su „varvari” bili svi koji nisu bili pripadnici „našeg” plemena ili kulture.⁸ Sa totalnim uništenjem persijske države i literature u IV veku p. n. e., kao posledice brutalnih osvajanja Aleksandra Velikog, izgubljeni su i svi pisani izvori za ovaj specifičan vid tolerancije i multikulturalizma... Tacitov političko-propagandni spis o Germanima iz I veka n. e. imao je za cilj da podstakne rimsko javno mnjenje da podrži navodno „pravedan rat” protiv ovog (za njega) varvarskog plemena. U svojoj glavnoj nameni bio je neuspešan, ali nam je ostavio bar *nekakav opis* german-skih plemena — mada se ovaj *opis* ni po kvalitetu ni po detaljnosti ne može meriti sa onim što nam je ostalo od Herodota.⁹

U ovom poglavlju pominjem i neke neevropske važne izvore za istoriju antropologije, kao što su bili Ibn Batuta i Ibn Haldun. O značaju ovog drugog svedoči dug spisak autora na koje je uticao, počevši još od renesanse, a jedan od vodećih svetskih sociologa je nedavno istakao i značaj njegovih razmatranja o društvenoj koheziji (Malešević 2021a). U evropskom srednjem veku, interesovanje za druge kulture bilo je inspirisano najpre vojnim uspesima Mongola, a tokom renesanse, pre svega na području današnje Italije, dolazi do ponovnog (i to „zapadnog” — arapski i muslimanski intelektualci su ionako bili u stalnom dijalogu

⁸ Što predstavlja i način da se razume nacionalizam koji je divljao na prostorima bivše Jugoslavije tokom 1990-ih, kao i isključivost kakva je usledila, sa (prilično patetičnim) pokušajima prekrajanja ishoda Drugog svetskog rata.

⁹ Ovo i pored toga što je Tacit u svom spisu doslovno prepisao neke delove Herodotovog opisa Skita, na primer.

sa najznačajnijim delima klasičnog sveta vekovima pre toga) otkrića antičke kulture, sa pokušajima tumačenja njenog uticaja na savremeni život. Od velikog značaja je bilo i zapadnoevropsko „otkriće” Amerike, krajem XV veka, sa svim dramatičnim posledicama koje je donelo. Jedna od značajnih posledica kolonijalnih osvajanja jeste pokušaj razumevanja ljudske različitosti — između ostalog, i kroz klasifikaciju različitih rasnih tipova. Već prva društva za pomoć ili podršku urođenicima, koja se početkom XIX veka formiraju u Velikoj Britaniji, prihvataju ideju da su svi ljudi u suštini jednaki. Ovo će uticati i na prve antropološke studije, koje su uglavnom napisali pravnici i advokati, i koje doduše prihvataju dominantnu evolucionističku paradigmu od sredine XIX veka, ali, s druge strane, kao posledica istraživanja kao što je bilo proučavanje Seneka Luisa Morgana, postepeno se dolazi i do javnog uvažavanja kolonizovanih naroda, kao i do prihvatanja činjenice da su kolonizatori i od njih imali mnogo toga da nauče.¹⁰

Treće poglavlje posvećeno je proučavanju drevne Mezoamerike. Ovo je praktičan primer upotrebe antropologije za proučavanja starih civilizacija. U isto vreme, ovo je tema koja me je na neki način i uvela u proučavanje drugog i drugačijeg, pa i u antropologiju (Bošković 1990, 2006, 2017). U ovom poglavlju se pokazuje u kojoj meri su interdisciplinarna istraživanja bila prisutna i koliko su zaslužna za naše razumevanje mezoameričkih kultura. Antropologija je, u spoju sa genetikom, biologijom, lingvistikom, arheologijom i istorijom, doprinela tome da danas možemo pratiti procese nastajanja i promena u ovim kulturama. Ukazujem i na neke naizgled iracionalne elemente koji su bili prisutni u istraživanjima, i koji su možda doprineli tome da su neke ideje postale opšteprihvaćene znatno kasnije nego što je to verovatno trebalo (kao što je to spoznaja o fonetskom karakteru majanskog hijeroglifskog pisma). U isto vreme, koristim priliku i da podsetim na to kako se i zasnivanje naučnih disciplina kao što je antropologija može dovesti u neposrednu vezu sa posledicama mezoameričkih istraživanja — odnosno, u vreme prvih kontakata između različitih (suprotstavljenih)

¹⁰ Uostalom, Ustav SAD, iz 1787, u velikoj meri je inspirisan pravnim dogovorom irokeške „Lige šest naroda” (na irokeškom: *haudenosaunee*). Ovaj labavi savez (odnosno „konfederaciju”) pet naroda sa severoistoka današnjih SAD i jugoistoka Kanade činili su Mohok, Oneida, Onondaga, Kajuga i Seneka, a kasnije su im se pridružili i Tuskarora.

kultura, kroz potrebu da se razumeju ljudi koje su evropski osvajači zatekli u vreme i neposredno nakon evropskog „otkrića” Novog sveta — kao što je pisao meksički istoričar Migel Leon-Portilja (León-Portilla 1999), u studiji jedne od najfascinantijskih ličnosti ranog kolonijalnog perioda u Meksiku, fra Bernardina Saaguna.

U četvrtom poglavlju, ukratko su predstavljeni teorijski stavovi nemačkih etnologa i antropologa. Razvoj nemačke antropologije nemoguće shvatiti bez razumevanja nasleđa romantizma, kao i Herderu pripisanog koncepta „duha naroda” (on nikada nije koristio ovaj izraz), ali Gustav Klem, Teodor Vajc, Aleksander fon Humbolt, Adolf Bastijan i Leo Frobenijus, na različite načine, oblikuju ideju antropologije kao humanističke i društveno odgovorne nauke. Klem je sa svojom teorijom *kulture* anticipirao mnogo poznatiju i kasnije objavljenu definiciju ser Edvarda Barneta Tajlora, i vrlo je verovatno da je Tajlor znao za njegove radove (mada ga nigde ne citira). Fon Humbolt je ostavio mnogobrojne *detaljne opise* običaja i rituala naroda koje je sretao na svojim mnogobrojnim putovanjima (pre svega južnoameričkih Indijanaca), a, baš kao i Bastijan, verovao je u *suštinsko jedinstvo ljudskog roda*. Vajc, a posebno Frobenijus, ustanovljava *difuzionizam* kao vodeću antropološku teoriju početka XX veka, dok je Bastijanova kritika evolucionizma, između ostalog, uticala i na osnivače američke antropologije.

Ovo poglavlje završavam mračnijom stranom uticaja nemačke antropologije — vezom antropologije sa nacizmom (nacionalsocijalizmom) i specifičnom koncepcijom difuzionizma, verzijom kakvu su razvili autori poput Vilhelma Emila Milmana. Pominjem i funkcionalizam Riharda Turnvalda. Kako je nedavno primetio austrijski antropolog Andre Gingrich (Gingrich 2021), Turnvald je u periodu od samo desetak godina prešao put od relativno liberalnog mladog intelektualca (i službenika austrougarske administracije u Bosni i Hercegovini), do zastupnika „nacionalne ideje”. Milmanova koncepcija, po kojoj nacija treba da se fizički odvoji od drugih, navodno manje vrednih naroda, kasnije će uticati i na utemeljenje specifične, afrikanerske tradicije antropologije u Južnoj Africi, koja će nakon 1949. pružiti teorijsko i moralno opravdanje za sistem aparthejda.

Peto poglavlje predstavlja društveni kontekst nastanka savremene antropologije u XIX i XX veku. Od evolucionista, posebno razmatram

ideje Tajlora, ser Džejmsa Džordža Frejzera i Edvarda Vestermarka), dok Rivers simbolički označava prelazak na difuzionizam, nakon što je, posle istraživanja u južnoj Indiji i u Melaneziji, ustanovio da evolucionističke teorije jednostavno ne mogu pružiti odgovore na tada savremene probleme razumevanja ljudskih društava. Naravno, ni Tajlor, sa svojim upornim nastojanjem na značaju proučavanja simbola (Calhoun 2002), ni Frejzer, sa svojim komparativizmom, kojim je izuzetno mnogo uticao na Levi-Strosa (čega mnogi autori nisu ni svesni), ni Vestermark, sa svojom kritikom Darvina, nisu bili baš „tipični” evolucionisti,¹¹ ali konačan sud ću ipak ostaviti čitateljima i čitaocima. Ovde pominjem i jednu od prvih uticajnih antropologinja, Elsi Parsons, poznatu po svojim istraživanjima Indijanaca sa jugozapada SAD, kao i njenu suprotstavljenost između socijalnog darvinizma i društvenog aktivizma. Kritika evolucionizma Franca Boasa uticala je na ustanovljavanje antropologije kao akademske discipline u SAD, a njegov lični uticaj je praktično određivao njen razvoj sve do kraja Drugog svetskog rata. Tu su značajnu ulogu igrali i njegovi studenti, kao njegov prvi doktorand Alfred L. Kreber, i antropološkinje kao Margaret Mid i Rut Benedikt. Posebna pažnja je posvećena školi „kulture i ličnosti” i njenim najpoznatijim predstavnicama: Mid, Benedikt i Kora Diboja. Još jedan Boasov učenik, Robert Loui, je posebno zanimljiv zbog svog eklekticizma i insistiranju na značaju psiholoških faktora i proučavanja jezika, čime je (i on) uticao na Levi-Strosa. Poglavlje završavam sa kratkim pregledom „druge”, često (nepravedno) zaboravljene tradicije u američkoj antropologiji, vezano za nastanak i razvoj Biroa za američku etnologiju.

U šestom poglavlju bavim se nekolicinom najznačajnijih francuskih autora kraja XIX i prve polovine XX veka. Naravno, Emil Dirkemdaleko je poznatiji kao jedan od osnivača jedne druge nauke, sociologije, ali njegov uticaj na antropologiju je nesporan. Francuska teorija je i danas karakteristična po isprepletanosti antropologije i sociologije, pa je tako, na primer, jedna od najznačajnijih i najuticajnijih¹² savremenih francuskih antropologinja, Martin Segalen, doktorirala iz sociologije. Čitava diskusija o odnosu društva i pojedinca, odnosno o tome šta treba

¹¹ Za razliku od pravnika, koje pominjem u drugom poglavlju.

¹² Posebno kada se radi o takozvanoj istorijskoj antropologiji porodice, ali i o antropološkoj teoriji uopšte.

da ima prednost između ova dva koncepta, može se pratiti od radova koje su Dirkem i njegov nećak, Marsel Mos, počeli da objavljuju u časopisu *L'Année sociologique*. Mos je svoj celokupni opus smatrao isključivo nastavkom i elaboracijom ideja svog ujaka. Što se tiče njegovog uticaja, Mos ne samo da je zaslužan za razvoj antropologije u Francuskoj već je ustanovio i terminologiju koje se mnogi francuski autori drže i danas. Paradoksalno, Mos, koji nikada nije istraživao na terenu, ustanovio je (teorijske) principe terenskih istraživanja, a mada za života nije objavio ni jednu jedinu monografiju (kao jedini autor), izvršio je kroz svoja predavanja odlučujući uticaj na tri autora koji su odredili razvoj francuske antropologije posle Drugog svetskog rata — Kloda Levi-Strosa, Luja Dimona i Žorža Balandieja.

Od ove trojice, posebna pažnja je posvećena Levi-Strosu, članu francuske Akademije i verovatno najuticajnijem antropologu u drugoj polovini XX veka. Strukturalizam u antropologiji je hvaljen i osporavan, ali je konačno uveo jedan novi pogled na svet, i doprineo razbijanju određenih predrasuda.¹³ Pujon (Pouillon 2002: 9) navodi kao primer njegove sveprisutnosti i podatak da se u jednom trenutku razmatrala *strukturalna* promena francuske fudbalske reprezentacije. Još jedan autor koji dolazi iz strukturalističke tradicije, Dimon, svojim proučavanjem odnosa između hijerarhije i jednakosti, kao i naglašavanjem značaja *ideologije*, veoma je uticao na neke savremene autore. Mada je Dimon svoj zadatak video u tome da proširi i objasni stavove svog učitelja, Mosa, kada se radilo o pojmu individualizma, on je u praksi otišao mnogo dalje — čime je uticao i na druge društvene nauke (pre svega na sociologiju).

Konačno, jedan na ovim prostorima manje poznat ali ipak uticajan autor, Mišel Leris, iako nije bio profesionalni etnolog, takođe zaslužuje da bude pomenut u ovom kratkom prikazu, posebno zbog uticaja koji je sa preispitivanjem mesta i uloge antropologa u istraživanju i u zapisivanju istraživanja izvršio na kasnije autore, poput Kliforda Gerca i Džejmsa Kliforda.

¹³ Strukturalizam je, pre svega preko radova Ivana Čolovića i Ivana Kovačevića, izvršio presudan uticaj na modernizaciju etnologije u Srbiji, u poslednje tri decenije. Takođe je, prema njenom sopstvenom priznanju, uticao i na promenu pravca u razmišljanju Dunje Rihtman Auguštin, najuticajnije „etnoantropologinje” u Hrvatskoj.

Na kraju ovog poglavlja pominjem i dve vrlo značajne antropologinje, Žermen Tijon i Fransoaz Eritije, najpre iz ugla njihovog javnog delovanja. Obe su u isto vreme bile i vrlo originalne istraživačice, i uticale su na generacije posle njih — Tijon, sa svojim sjajnim studijama ljudskog ponašanja, na osnovu svog zatočeništva u logoru tokom Drugog svetskog rata; Eritije (koja je nasledila Levi-Strosa na katedri za antropologiju na Collège de France, 1982), sa svojim kritičkim reevaluacijama rodni odnosa u plemenskim zajednicama i redefinisanjem savremenih studija srodstva, kao i najpotpunijim istorijsko-antropološkim objašnjenjem kako se može prevazići hijerarhija u odnosima među polovima.

U sedmom poglavlju bavim se najuticajnijim autorima na engleskom govornom području tokom pet decenija, otprilike između 1930. i 1980. Redklif-Braun, Malinovski, Fert, Evans-Pričard, ser Edmund Lič i Gerc obeležili su prvo funkcionalizam u raznim njegovim oblicima, a posle ono što će biti nazvano interpretativnom antropologijom. Ovde pominjem i Meri Daglas, kao vrlo zanimljivu i (zasluženo) uticajnu ličnost koja je predstavljala specifičnu „sponu” između britanske i američke antropologije. Ona je od otprilike 1980, pa sve do svoje smrti, bila ujedno i najcitiranija britanska antropologinja — što dovoljno govori o značaju i recepciji ideja i koncepata o kojima je pisala. Redklif-Braun je imao zanimljivu karijeru, kao jedan od prvih profesora socijalne antropologije na svetu (na Univerzitetu u Kejp Taunu, 1921), zatim je bio profesor u Čikagu, i konačno, na Oksfordu. Na Univerzitetu u Oksfordu ga je nasledio Evans-Pričard, čija je prva velika monografija, o veštičarenju i magiji kod Azandea (iz 1937), pisana u najboljoj tradiciji jednog drugačijeg funkcionalizma, onog Malinovskoga. Međutim, već je dolazak Edvarda Evana Evans-Pričarda na mesto šefa katedre označio postepenu promenu smera britanske socijalne antropologije, a ova promena je desetak godina kasnije potvrđena kroz blistavu karijeru ser Edmunda Liča na Kembridžu. Konačno, Gercovo insistiranje na značaju pojma *kulture*, vek posle Klema i Tajlora (a u skladu sa tradicijom koja je u američkoj kulturnoj antropologiji dolazila baš preko „nemačkih uticaja” — odnosno Boasa i Krebera), kao i pokušaj tumačenja društava kroz tekstove koje proizvode, uveo je antropologiju u dijalog i sa drugim naučnim disciplinama, ali i sa književnošću i istorijom. Ovo je sve doprinelo da Gerc postane daleko najcitiraniji autor iz oblasti društvenih nauka u

poslednjih nekoliko decenija XX veka, ali i simbolički pokretač trendova koji se ponekad nazivaju (ili ih njihovi kritičari tako nazivaju) „postmodernima”. S obzirom na Gercovo bavljenje značajnim simbolima, zanimljivo je i u kojoj meri je on sâm postao svojevrsan simbol, petnaest godina nakon smrti, i kako je njegov rad doživeo različito shvatanje — od panegirika, preko ponavljanja očiglednog, pa do jednog vrlo ozbiljnog zbornika autora sa francuskog govornog područja.

U ovom poglavlju se posebno pominje genealogija razvoja južnoafričke antropologije, čije su gotovo sve najznačajnije predstavnice bile ili učenice, ili pod direktnim uticajem Vinifred Hernle, čiji je rad nepravedno zapostavljen i donedavno ignorisan — ali ovo bi bila tema za mnogo širu raspravu, koja bi se ticala antropološkog odnosa prema sopstvenoj istoriji i autopercepciji.

Osmo poglavlje je posvećeno konceptu *kulture* — reči i pojmu koji su imali bitno različita određenja u različitim nacionalnim (ili *kulturnim*) tradicijama, najpre u britanskoj *socijalnoj* i američkoj *kulturnoj* antropologiji. Ovde dajem nekoliko osnovnih određenja, od Ekovog semiotičkog, preko preglednog antropološkog kako ga je predstavio Sapir, pa sve do konteksta u kome je nastao i rasprava koje je izazvao čitav pokret oko *pisanja kultura*. Završavam kraćim pregledom kritika koncepta kulture Fredrika Barta, mada se ovaj pojam (kao i nedoumice i navodni problemi u vezi sa kulturnim relativizmom) provlači i kroz druga poglavlja. Ovaj koncept je često pominjan i u lokalnim raspravama u Srbiji i Hrvatskoj, ali prevashodno kroz prizmu studija kulture ili sociologije — pa se nadam da će razmatranje veoma važnih antropoloških studija bar malo uticati na njegovo tumačenje i pokušaje razumevanja.

U devetom poglavlju, upućujem na neke pravce u kojima se danas kreće socijalna i kulturna antropologija, sa naglaskom na proučavanje tela i antropologiju odnosa među polovima (na osnovu radova dame Merilin Stratern i dame Henrijete Mor — profesorki i upravnica Odeljenja za antropologiju u Kembridžu između 1993. i 2013.¹⁴ Takođe se bavim problematizovanjem terenskih istraživanja, uticajima

¹⁴ I Stratern i Mor su bitno uticale na formiranje mojih stavova i ideja o savremenoj antropologiji, sredinom 1990-ih, a prof. Mor je bila i u komisiji (kao *external examiner*) za odbranu mog doktorata, 1. novembra 1996, na Univerzitetu Sent Endrjus u Škotskoj.

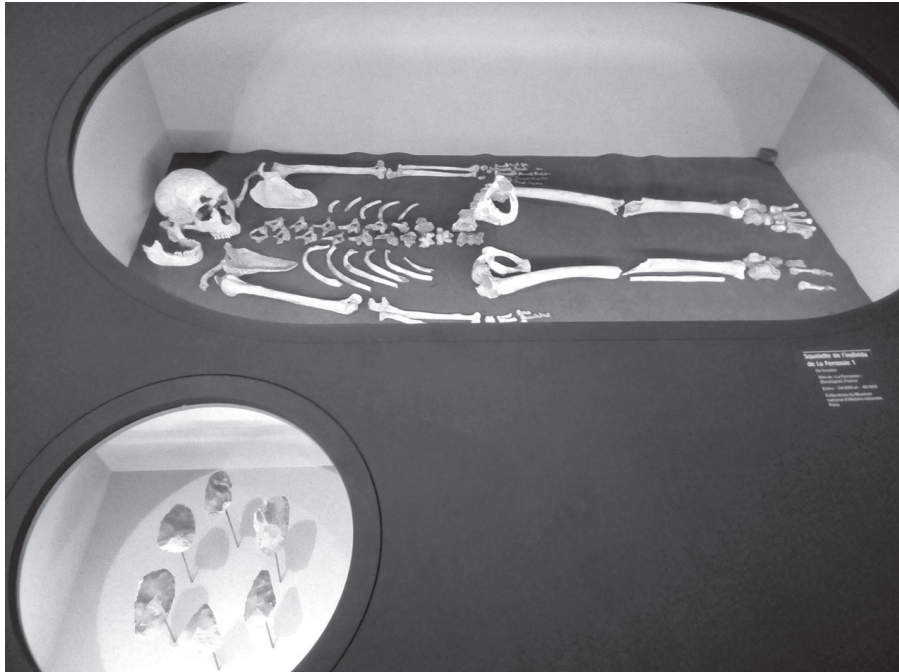
antropologije na druge naučne discipline, ali i promenama teorijskih paradigmi i posebnom pažnjom na *razumevanje* zbog čega ljudi rade to što rade. Ovom temom i istraživanjem racionalnosti ljudskog ponašanja (odnosno opravdavanja određenih vrsta aktivnosti) i sam se bavim poslednjih godina.

U desetom poglavlju pominjem još neka od relativno novijih područja istraživanja, počevši od razmatranja prakse na primeru radova uticajne američke antropologinje Šeri Ortner, pa sve do onoga što se naziva „ontološkim zaokretom”. Ovde uvodim i konkretne primere koje daje brazilska antropologinja Aparesida Vilasa, preko razmatranja ideja njenog kolege Viveirosa de Kastra — koji je pre nekoliko godina proglašen za „oca ontološkog zaokreta u antropologiji” (Holbraad, Pedersen 2017: 157). Ovaj deo knjige završavam osvrtom na aspekte (na prvom mestu bitne za antropologiju) različitih elemenata proučavanja klimatskih promena i uticaja ljudi na životnu sredinu, preko uticajne, mada ne uvek najsrećnije obrazložene, ideje „antropocena” — gde su prilično suprotstavljena teorijska i metodološka stanovišta autora poput Eriksena s jedne strane, i autorki poput Done Haravej s druge.

U jedanaestom poglavlju govorim o razvoju antropoloških tradicija izvan „centara”, pre svega u Brazilu, sa konceptom *interetničke frikcije* Roberta Kardoza de Oliveire. Takođe pominjem i neke od odlika antropoloških tradicija u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji. Među osnovnim pravcima savremenih antropoloških istraživanja, upućujem i na razvoj u medicinskoj antropologiji, uticaj savremenih medija (interneta i društvenih mreža), nove teme koje otvara ekonomska antropologija, kao i na spektar zanimljivih problema koje otvaraju istraživanja transkulturnih tokova i multikulturalizma (sa proučavanjem migracija, dijaspora, efekata globalizacije u različitim sferama ljudskog života, i tome slično).

Bogatstvo, zanimljivost i raznovrsnost teorijskih pravaca, interesovanje za savremena antropološka istraživanja širom sveta, kao i prisustvo antropoloških tema u najrazličitijim aspektima svakidašnjeg života, garantuje da ova oblast naučnog istraživanja ima uzbudljiv put pred sobom. Nadam se da će čitateljke i čitaoci ova knjiga inspirisati da se na taj put krenu sa ovde pomenutim autorima i idejama, jer na tom putu nas čekaju još mnoga otkrića.

Skelet neandertalca iz La Ferisijea (Francuska), sahranjenog pre između 70 i 50.000 godina, pronađen 1909.

Najkompletnija ikada pronađena lobanja neandertalca.

Musée de l'Homme, Pariz, 2016. Fotografija autora.

O AUTORU

Aleksandar Bošković je naučni savetnik u Arheološkom institutu u Beogradu, kao i redovni profesor antropologije na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Takođe je gostujući profesor antropologije na Fakultetu primjenjene nauke Univerziteta Donja Gorica (Crna Gora). Član je („Fellow”) Kraljevskog antropološkog instituta (RAI), a od 2016. i urednik EASA serije kod izdavača Berghahn Books (EASA Book Series Editor). Bošković je (od 2012) član Uređivačkog odbora Udruženja socijalnih antropologa (ASA), a od 2013. do 2018. bio je potpredsednik Komisije za teoretsku antropologiju (COTA) i član Saveta komisija (Council of Commissions) Međunarodne unije antropoloških i etnoloških nauka (IUAES). Magistrirao je antropologiju na Tulane University (New Orleans, SAD) 1993,¹ a doktorirao socijalnu antropologiju na University of St. Andrews (Škotska, Velika Britanija), 1996. Tema doktorata je bila konstrukcija odnosa među polovima u savremenoj antropologiji (*Constructing Gender in Contemporary Anthropology*), a na osnovu istraživanja među feminističkim grupama u Sloveniji. Postdoktorske studije je završio na University of Witwatersrand (Johannsburg, Južna Afrika), 2003.

Osim univerziteta St. Andrews i Witwatersrand, Bošković je predavao i na Fakultetu za društvene nauke (FDV) Univerziteta u Ljubljani (2000—2015), Univerzitetu u Braziliji (Brazil), 1999—2001, kao i na Rhodes University (Grahamstown, Južna Afrika), 2003—2006. Od 2003. do 2019. radio je u Institutu društvenih nauka u Beogradu, gde je (2009—2018.) rukovodio Centrom za politikološka istraživanja i javno mnjenje. Od 2006. saraduje sa Institutom Max Planck za socijalnu antropologiju (Halle, Nemačka). Dobitnik je DAAD stipendije, Civil Society Scholar Award, kao i istraživačke stipendije Institut d'études avancées, Collegium de Lyon. Od februara do aprila 2018. bio je Visiting Research Fellow na Univerzitetu Aberdeen (Škotska, Velika Britanija).

---

¹ http://forel.idn.org.rs/tekstovi/clanci/anuario99_aleksandarboskovic.pdf

Trenutno se bavi istraživanjem racionalnosti, odnosno načina na koji ljudi opravdavaju svoje odluke i izbore koje čine sebi i drugima. Naredni deo istraživanja, o konstrukciji društvenih činjenica, predviđen je za 2020. u Edinburgu, u arhivima psihoanalitičara V. R. D. Ferberna (1889—1964).² Kao deo ovog projekta, 2019. je (zajedno sa Džonom Hamanom) organizovao konferenciju „Rationality in the transnational world — New perspectives”, u Lionu (Francuska), 10—11. aprila.³ Među drugim oblastima interesovanja nalaze se istorija i teorija antropologije, pa je tako 2011. (zajedno sa Krisom Hanom) organizovao konferenciju „The Rise of anthropology ‘on the margins of Europe’ 1945—1991”, u Institutu Max Planck u Haleu (Nemačka), 8—10. marta.⁴ Takođe je 2015. (zajedno sa Ginterom Šleom) organizovao skup „*African Political Systems Reconsidered*”, u Institutu Max Planck u Haleu (Nemačka), 10—11. septembra. Interesovanje za savremene tokove u antropologiji i za metodologiju društvenih nauka je rezultiralo simpozijumom „Humanity in the Anthropocene: Anthropological perspectives on the changing world”, organizovanim u okviru UNESCO World Humanities Conference, Lijež (Belgija), 10. avgusta 2017,⁵ kao i konferencijom (organizovanom zajedno sa Suzanom Ignjatović) na temu „Individualizam”, u Institutu društvenih nauka u Beogradu, 20. oktobra 2017.⁶

Aleksandar Bošković održao je više od 220 gostujućih predavanja i seminara širom sveta, uključujući tu i univerzitete kao što su Cambridge, Brunel, London, Edinburgh, Aberdeen (V. Britanija), Oslo, Bergen (Norveška), Münster, Leipzig, Hamburg (Nemačka), Tohoku (Japan), Leiden (Holandija), Lyon (Francuska), Vanderbilt i College of William & Mary (SAD). Objavio je oko 170 naučnih radova u časopisima kao što su *American Anthropologist*, *Anthropos*, *Anthropology Today*, *Zeitschrift für Ethnologie*, *Cultural Dynamics*, *Ethnos*,

² <https://psychoanalysis.org.uk/our-authors-and-theorists/ronald-fairbairn>

³ <https://www.universite-lyon.fr/research/collegium-de-lyon/10th-anniversary-of-the-collegium-de-lyon-colloquium-rationality-at-the-heart-of-the-program-91221.kjsp>

⁴ https://www.eth.mpg.de/3294420/book_190

⁵ <https://en.unesco.org/events/world-humanities-conference>

⁶ <http://www.idn.org.rs/biblioteka/Individualizam.pdf>

Anthropological Notebooks i *Starinar*. Autor je ili priređivač šesnaest knjiga, među kojima su *Kratak uvod u antropologiju* (Zagreb, 2010),⁷ *Antropološke perspektive* (Beograd, 2014)⁸ i *Mesoamerican Religions and Archaeology* (Oxford, 2017).⁹ Među priređenim knjigama su *Other People's Anthropologies* (New York, 2008),¹⁰ *Anthropological Field on the Margins of Europe, 1945—1991* (sa Krison Hanom, Berlin, 2013). Kao rezultat bavljenja mitom, Bošković je priredio (zajedno sa Milanom Vukomanovićem i Zoranom Jovanovićem) *Rečnik božanstava i mitskih ličnosti sveta* (Beograd, 2015) — prvi projekat koji se bavi „neklasičnim” mitskim tradicijama objavljen još od početka XX veka. Trenutno završava biografiju Vilijama Robertsona Smita, za ediciju o precima antropologije („Anthropology's Ancestors”), za izdavača Berghahn Books.

⁷ <http://www.jesenski-turk.hr/?active=knjiga&book=51604>

⁸ <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/1466/radio-beograd-3/1572507/aleksandar-boskovic-antropoloske-perspektive.html>

⁹ <https://www.archaeopress.com/ArchaeopressShop/DMS/6B6E761137C940A6BD27FAEE2DD45C68/Boskovic-contents.pdf>

¹⁰ <https://www.berghahnbooks.com/title/BoskovicOther>

SADRŽAJ

Uvodne napomene	5
Predgovor: Pisati istoriju antropologije	9
Uvod: antropologija ili antropologije?	21
1. Pre antropologije: evolucija ljudi i život u prvim zajednicama	35
Evolucija primata	35
Paleolit	41
„Neolitska revolucija” i prve civilizacije	45
2. Počeci antropologije: od antike do XIX veka Antika i problem drugoga i drugačijega	53
Srednji vek	59
„Doba razuma”	63
3. Antropologija, arheologija i razumevanje drevne Mezoamerike	69
Naseljavanje američkog kontinenta	70
Počeci arheoloških istraživanja	72
Čitanje majanskih hijeroglifa: antropologija, arheologija i istorija	75
U potrazi za počecima	77
Glasovi iz prošlosti	79
Čitanje prošlosti	81
4. Nemačka etnologija i antropologija	83
Nasleđe romantizma	83
Prvi etnolozi	85
Frobenijus i nasleđe kolonijalizma	91
Nasleđe „kulturnih krugova”: nacizam i razvoj antropologije u Južnoj Africi	94

5. Evolucionizam i difuzionizam. Razvoj antropologije u Velikoj Britaniji i SAD.	97
Društveni kontekst.	97
Evolucija ljudskih društava	102
Difuzionizam.	107
„Kulturni partikularizam” Franca Boasa	110
Kultura i ličnost: Rut Benedikt, Margaret Mid i Kora Dibo.	114
Eklekticizam Roberta Louija.	118
Biro za američku etnologiju: „Zaboravljena” tradicija u američkoj antropologiji	120
6. Francuska sociologija, etnologija i antropologija	123
Dirkem i Mos: od sociologije ka antropologiji	123
Shvatanje individualizma	129
Strukturalna antropologija: Levi-Stros	131
Leris i funkcionalizam na francuski način	138
Angažovana antropologija: Žermen Tijen i Fransoaz Eritije	140
7. Od funkcionalizma do interpretativne antropologije	145
Struktura, funkcija i odgovor na njih	145
Funkcionalizam i „angažovana antropologija”: Počeci antropologije u Južnoj Africi	152
Lič i kraj funkcionalističke paradigme	154
Gerc: od teorije kulture ka objašnjenju sveta	157
Gerc i posle njega: objašnjenja i tumačenja	167
8. Nekoliko napomena o pojmu <i>kulture</i>	173
Kultura	173
<i>Pisanje kulture</i> i izazovi savremenog sveta	176
Fredrik Bart i analiza pojma kulture	180
9. Objašnjenje sveta u savremenoj antropologiji	185
Mesto i uloga antropologije	185
„Problem” istraživanja na terenu	186

Antropologija „kod kuće”	188
Merilin Stratern i „feministička antropologija”	191
Promena paradigmi u savremenoj antropologiji.	195
10. Od antropologije do „antropocena”	199
„Ozbiljne igre” i preispitivanje antropološke prakse	199
Bruno Latur i kritika modernizma	203
„Ontološki zaokret” u antropologiji	205
Ontologija u kontekstu: Vilaksino proučavanje Varija.	208
„Antropocen” -- značenja, pitanja i dileme.	213
11. Savremena antropologija -- osnovni pravci	
i teorijski modeli	215
„Svetske antropologije”	215
Osnovni pravci istraživanja	221
Budućnost antropologije	230
Za dalje čitanje	233
Bibliografija	239
Imenski registar	263
Registar pojmova.	269
O autoru	273
POGOVOR: Prof. dr Bojan Žikić	277

